

Odrodzenie w upadku – Polska w XVIII wieku. Materiały dydaktyczne dla nauczycieli szkół podstawowych

Wiek XVIII to z jednej strony czas politycznego upadku Rzeczypospolitej, z drugiej jednak okres, w którym zostały podjęte liczne próby reformy państwa. To czas ścierania się poglądów sarmackich z oświeceniowymi. Stulecie, które, jak to zwykle bywa w historii, nie podlega łatwej ocenie.

Na portalu **HISTORIA: POSZUKAJ** opublikowaliśmy wiele tekstów poświęconych epokom saskiej i stanisławowskiej. Proponujemy Państwu wybór artykułów, które mogą być inspiracją i ciekawym pretekstem do twórczej dyskusji z uczniami.

W naszym zestawie opieramy się na materiałach, w których znaczną rolę pełnią dzieła sztuki i eksponaty muzealne. Dzięki nim możemy nie tylko pogłębić wiedzę historyczną, ale przede wszystkim zbliżyć się do atmosfery epoki. Nasz skrypt nie jest prostym nawiązaniem do podręcznikowej wiedzy na temat XVIII wieku w Polsce. Ukazuje raczej możliwości pracy z ciekawymi źródłami i zwraca uwagę na sposoby wykorzystania związanych z omawianą epoką eksponatów z polskich placówek muzealnych. Pakiet składa się z trzech części oraz propozycji ćwiczeń. W części I prezentujemy artykuły, które mogą być pomocne w charakterystyce czasów saskich. Umieściliśmy w niej nie tylko ciekawy materiał faktograficzny odnoszący się do historii politycznej, ale także ukazujący bogactwo kultury materialnej oraz zawierający informacje dotyczące mentalności szlacheckiej. Pragniemy również podkreślić znaczenie przeprowadzonej wówczas reformy szkolnictwa.

W części II zebraliśmy artykuły poświęcone postaci króla Stanisława Augusta Poniatowskiego i jego mniej znanym oświeceniowym, reformatorskim przedsięwzięciom na polu kultury, gospodarki i organizacji państwa. Nie brakuje też ciekawostek przybliżających obraz epoki – na przykład odnoszących się do kulinariów.

W części III, poświęconej Tadeuszowi Kościuszce i insurekcji, prezentujemy teksty przynoszące nietypowe spojrzenie na naszego bohatera narodowego. Proponujemy także materiały, które pozwolą zwrócić uwagę na zawarte w ikonografii symbole, ważne dla odbiorców dzieł malarskich w XVIII wieku.

CZASY SASKIE

Interesujące wprowadzenie do realiów epoki saskiej stanowi artykuł Ewy Olkuśnik, poświęcony wyborowi Fryderyka Augusta Wettina na króla Polski, ***Tymczasowe zamienniki o wyjątkowej trwałości. Insygnia koronacyjne Augusta III Sasa i Marii Józefy ze zbiorów Muzeum Narodowego w Warszawie.*** Autorka zwraca uwagę na sytuację polityczną związaną z elekcją Stanisława Leszczyńskiego, a potem Fryderyka Augusta Wettina, jednak głównym tematem jest sprawa brakujących regaliów potrzebnych do koronacji Augusta III. W zajmującej opowieści autorka przypomina, że opisane insygnia są jedynymi w całości zachowanymi w polskich zbiorach muzealnych. Artykuł Marty Małkus ***Kamienne lwy, Turcy i król. Pamiątki z wizyty Augusta III we Wschowie w 1737 roku w zbiorach Muzeum Ziemi Wschowskiej*** pozwala na zaprezentowanie uczniom przepychu uroczystej oprawy towarzyszącej wizycie króla. Dzięki barwnie przedstawionym wydarzeniom uczniowie mogą wyobrazić sobie orszak królewski w czasach saskich i sposób przyjmowania poselstwa tureckiego.

Obraz mentalności społeczeństwa, szczególnie szlacheckiej jego części, może dać współczesnym lektura fragmentów sławnych „Nowych Aten”. Ewa Olkuśnik w artykule ***Smoka pokonać trudno, ale starać się trzeba. „Nowe Ateny”, czyli edukacyjna misja księdza Benedykta Chmielowskiego*** przybliży postać autora pierwszej polskiej encyklopedii powszechnej wydanej w 1745 roku.

Interesująco omawia drogę rozwoju Chmielowskiego i jego metody pracy. Choć przywykliśmy z uśmiechem traktować "Nowe Ateny" i uważać je za przykład sarmackiego zacofania, lektura artykułu może nas skłonić do refleksji. W tekście znajdują się krótkie fragmenty źródłowe. Ta sama autorka w artykule poświęconym reformatorskim działaniom Stanisława Konarskiego, **Collegium Nobilium. Jak kiedyś uczono w szkole**, przedstawia zmiany w edukacji podjęte pod wpływem nowoczesnych, oświeceniowych trendów. W tekście została poruszona ważna kwestia różnic pomiędzy tradycyjnym programem nauczania w szkołach jezuickich a nowatorskimi założeniami wprowadzonymi przez Konarskiego w szkole pijarskiej. Znakomite przykłady źródeł ikonograficznych, przydatnych do rozważań o modzie damskiej w kręgach arystokratycznych w XVIII wieku, dostarcza artykuł Karoliny Dzimiry-Zarzyckiej **Polska dama, włoski malarz i francuski szyk. „Portret Izabeli z Poniatowskich Branickiej” Marcella Bacciarellego z Muzeum Narodowego we Wrocławiu**. Dodatkowo autorka interesująco kreśli początek drogi artystycznej w Polsce późniejszego nadwornego malarza króla Stanisława Augusta.

STANISŁAW AUGUST PONIATOWSKI – WŁADCA OŚWIECONY, REFORMATÓR I MECENAS

Tę część rozpoczynamy artykułem Magdaleny Łanuszki **„Król w stroju koronacyjnym” – portret Stanisława Augusta Poniatowskiego, pędzla Marcella Bacciarellego w Zamku Królewskim w Warszawie**. Autorka nie tylko poddaje analizie elementy stroju władcy, ale też wskazuje na niechęć króla do ubioru polskiego i do szlacheckiej fryzury. Warto zwrócić uczniom uwagę, że zachodnie upodobania elekta nie przysporzyły mu popularności wśród szlachty. Niektóre reformy Stanisława Augusta nam uykają. Jedną z nich było na przykład usprawnienie funkcjonowania poczty jako instytucji państwowej. Izabela Kupietz w artykule **Stacja Pocztalteryi Słonimska. Najstarszy zachowany polski szyld pocztowy ze słonimskiej stacji przepręgowej w zbiorach Muzeum Poczty i Telekomunikacji we Wrocławiu** opisuje sposób organizacji systemu łączności w czasach stanisławowskich – rozbudowę traktów pocztowych i zakładanie placówek opatrzonej odpowiednim herbem. Warto podkreślić znaczenie wymagań, które stawiano ówczesnym pocztowcom.

Król dążył do rozwoju stałej armii. Zainicjował i sfinansował budowę pierwszej państwowej manufaktury zbrojeniowej. W artykule **Sztucer dla strzelców. Unikatowa broń z królewskiej manufaktury w Kozienicach w zbiorach Muzeum Wojska Polskiego w Warszawie** Michał Mackiewicz nie tylko przystępnie opisuje techniczne różnice w budowie dawnej broni (gładkolufowej i gwintowanej), ale też zwraca uwagę na taktykę walki i wyposażenie piechoty w czasach stanisławowskich. Autor przypomina, że żołnierze wyposażeni w broń z zakładów kozienickich wzięli udział w powstaniu kościuszkowskim.

Stanisław August Poniatowski cenił ludzi kultury i sztuki, słynął z mecenatu, którym otaczał artystów. Niezwykły, bo dotyczący kobiety, przykład takiego wsparcia znajdujemy w artykule Karoliny Dzimiry-Zarzyckiej **Anna Rajecka. Królewska stypendystka w Paryżu**. Jego bohaterką jest malarka, twórczyni pastelów wykonywanych na zlecenie arystokracji, która jako pierwszy polski artysta wystawiała prace na paryskim Salonie.

Uczniów z pewnością mogą zainteresować ciekawostki związane z oprawą słynnych obiadów czwartkowych i stylem życia władcy. Małgorzata Grąbczewska w artykule **Król na diecie. Co Paweł Tremo serwował gościom Stanisława Augusta** przypomina nie tylko menu uroczystych spotkań, ale też ich genę oraz najznakomitszych gości.

Nasz ostatni władca podobno przepadał za czekoladą. Wprawdzie napój ten serwowano w magnackich dworach Rzeczypospolitej już w XVII wieku, jednak popularność czekolady wzrosła w XVIII stuleciu. Wiele intrygujących szczegółów, także na temat kawy, znajduje się w artykule Pauliny Szulist-Płuciniczak **Napoje bogów. Początki popularności kawy i czekolady w Europie i w Polsce**. Stanisław August – król, którego droga polityczna budziła kontrowersje, starał się na różne

sposoby zaskarbić sobie zaufanie społeczeństwa i poparcie dla reform. Znakomitą okazją była organizacja obchodów stulecia odsieczy wiedeńskiej w 1783 roku. Przygotowywane przez Komisję Edukacji Narodowej uroczystości miały odbywać się w wielu miastach. Królowi ze względów propagandowych zależało na godnym upamiętnieniu Jana III Sobieskiego. Działania te nieco się przeciągnęły – w 1788 roku, w 105. rocznicę wiktorii wiedeńskiej stanął w Łazienkach pomnik króla Jana. Propagandowe zabiegi króla opisał Jarosław Pietrzak w artykule ***Jak świętowano stulecie wiedeńskiej wiktorii? Pomysły króla Stanisława Augusta Poniatowskiego na uczczenie zwycięstwa Jana III Sobieskiego nad Turkami.***

INSUREKCJA KOŚCIUSZKOWSKA I JEJ WÓDZ

W interesującym artykule ***Tadeusz Kościuszko przybywa na ratunek! „Grób Ojczyzny” Franciszka Smuglewicza z Muzeum Narodowego we Wrocławiu*** Karolina Dzimira-Zarzycka wyjaśnia, kim są przedstawione na obrazie postaci i jaką rolę pełnią obecne tam symbole. Dzieło Smuglewicza to znakomity przykład twórczości propagandowej – warto poddać analizie wizję artysty. Obraz może być również dobrym pretekstem do rozmowy z uczniami o przyczynach upadku Rzeczypospolitej i nadziejach wiązanych z Kościuszką.

Krótkie, przystępne ukazanie genezy powstania i momentu jego rozpoczęcia – uroczysta przysięga Tadeusza Kościuszki na krakowskim Rynku Głównym – to główne wątki artykułu Ewy Olkuśnik ***Malarskie wizje początku insurekcji. Obrazy Walerego Eliasza Radzikowskiego z Muzeum Historycznego Miasta Krakowa i Michała Stachowicza z Muzeum Wojska Polskiego w Warszawie.*** Tekst daje możliwość przypomnienia pierwszych dni insurekcji i podjęcia dyskusji na temat wartości źródłowej dzieł malarskich – zwłaszcza tworzonych po latach.

Postać Naczelnika łączymy zwykle z walką o wolność, jednak mało kto pamięta, że nasz bohater narodowy miał rozmaite talenty i niezwykle pasje. Tej nietypowej części jego biografii jest poświęcony artykuł Karoliny Dzimiry-Zarzyckiej ***Czy Tadeusz Kościuszko lubił haftować? Artystyczne zainteresowania Naczelnika.*** Z pewnością pozwala on od innej, bardziej „ludzkiej” strony spojrzeć na zwycięzcę spod Raławic.

Ta sama autorka w artykule ***„Wieszanie zdrajców in effigie” – obraz z kręgu Jana Piotra Norblina z Muzeum Narodowego w Warszawie*** omawia atmosferę panującą w Warszawie podczas powstania kościuszkowskiego i ciekawie wyjaśnia ideę wieszania na szubienicy obrazów targowiczian. Motyw ten stanowi dobry punkt wyjścia dyskusji o roli konfederacji targowickiej, emocjach, które wywoływała u schyłku XVIII wieku i upadku Rzeczypospolitej.

Przybliżając uczniom malarskie wizje insurekcji kościuszkowskiej, nie sposób pominąć dzieła, które zawładnęło wyobraźnią polskiego społeczeństwa. Ewa Olkuśnik tekstem ***W samym środku bitwy. „Panorama Raławicka” w Muzeum Narodowym we Wrocławiu*** zwraca uwagę na sposób przygotowania wyjątkowego obrazu Jana Styki i Wojciecha Kossaka oraz podkreśla pieczołowitość, z którą autorzy podeszli do odtworzenia realiów najslawniejszej batalii powstania 1794 roku. „Panorama Raławicka” to nie tylko artystyczna wizja przeszłości, ale i przykład medium niezmiernie popularnego na przełomie XIX i XX wieku.

PROPOZYCJE ĆWICZEŃ

Osiemnastowieczna moda

Warto zachęcić uczniów, aby inspirując się artykułem Magdaleny Łanuszki ***„Król w stroju koronacyjnym” – portret Stanisława Augusta Poniatowskiego, pędzla Marcella Bacciarellego w Zamku Królewskim w Warszawie,*** podjęli internetowe poszukiwania przykładów stroju polskiego

w XVIII wieku. Z dostępnych w sieci materiałów mogą oni stworzyć krótką prezentację omawiającą najważniejsze elementy stroju szlacheckiego.

W celu uzupełnienia wiedzy o obyczajowości XVIII wieku warto polecić uczniom przeanalizowanie osiemnastowiecznej mody francuskiej. Duże możliwości daje materiał ilustracyjny dostępny na portalu **HISTORIA: POSZUKAJ**. Oprócz wyżej wymienionego tekstu pomocny będzie między innymi artykuł Karoliny Dzimiry-Zarzyckiej **Polska dama, włoski malarz i francuski szyk. „Portret Izabeli z Poniatowskich Branickiej” Marcella Bacciarellego z Muzeum Narodowego we Wrocławiu**. Ciekawe byłoby porównanie stroju polskiego i zachodniego oraz poproszenie uczniów o samodzielne przeanalizowanie ubiorów innych niż szlachta grup społecznych. Warto polecić sporządzenie krótkich prezentacji lub samodzielnych rysunków z objaśnieniami (efekt pracy można sfotografować i przesłać nauczycielowi). Na portalu **HISTORIA: POSZUKAJ** jest zamieszczony bogaty materiał ikonograficzny obecny w wielu interesujących artykułach dotyczących XVIII wieku.

◆ **Reforma szkolna Stanisława Konarskiego**

Na podstawie artykułu Ewy Olkuśnik **Collegium Nobilium. Jak kiedyś uczono w szkole**, a także wykorzystując podręcznik, wiedzę z lekcji i samodzielne poszukiwania, uczniowie mogą zastanowić się nad programem nauczania w szkołach jezuickich i pijarskich. Na czym polegały różnice w kształceniu? Jakie przedmioty były wówczas nauczane? Czy wszyscy mieli równy dostęp do nauki? Warto pokusić się o porównanie osiemnastowiecznej szkoły ze szkołą współczesną. W artykule są zamieszczone krótkie fragmenty źródła, które wydają się zabawne i mogą zainteresować uczniów.

◆ **Obiady czwartkowe**

Warto polecić uczniom, aby wykorzystując informacje zawarte w artykule Małgorzaty Grąbczewskiej **Król na diecie. Co Paweł Tremo serwował gościom Stanisława Augusta**, ułożyli menu obiadu królewskiego. Dodatkowo uczniowie mogą samodzielnie wyszukać wiadomości na temat kuchni staropolskiej i zaproponować inne ciekawe potrawy, które znalazłyby się na stole królewskim. Uczniowie mogą poszukać wiadomości o tym, kto bywał zapraszany przez króla i samodzielnie sporządzić listę gości. Lista powinna zawierać informacje dotyczące zawodu (zajęcia) gościa lub jego szczególnych dokonań. Nie musi być zbyt długa. Dodatkowo można krótko scharakteryzować postaci i zaprezentować je podczas lekcji. Warto zasugerować uczniom, aby odszukali w Internecie portrety zapraszanych osób.

◆ **Tadeusz Kościuszko**

Pamiętając o tym, że Kościuszko był wszechstronnie utalentowany (polecamy artykuł Karoliny Dzimiry-Zarzyckiej **Czy Tadeusz Kościuszko lubił haftować? Artystyczne zainteresowania Naczelnika**), możemy zaproponować uczniom wykonanie historycznej opowieści rysunkowej zawierającej najważniejsze sceny z życia bohatera, wraz z opisami (wydarzenie, data). Liczbę ilustracji oraz wskazówki merytoryczne (na przykład informacje o tym, które sceny muszą być uwzględnione) ustala nauczyciel.

Inną propozycją jest sporządzenie osi czasu, na którą nanosimy najważniejsze daty z życia Tadeusza Kościuszki. Obok daty każdy uczeń wstawia symbol wydarzenia (wedle własnego pomysłu artystycznego). Aby ułatwić orientację, uczeń powinien pod osią czasu wprowadzić legendę. Liczba punktów na osi, a co za tym idzie liczba symboli nie może być zbyt duża. Pomysłowe oznaczenia pomogą zapamiętać fakty i zwrócić uwagę na barwne życie Kościuszki. Efekty pracy należy przesłać nauczycielowi. W wykonaniu zadań pomocne będą inne artykuły z portalu **HISTORIA: POSZUKAJ**.

